

PASAKOJANT NORMĄ – TARP GYVENIMO IR FILOSOFIJOS
NARRATING NORM – BETWEEN LIFE AND PHILOSOPHY

Jonutytė, Jurga. *Sniego spalva per balta: norma ir galia sakytiniuose gyvenimo pasakojimuose.*

Vilnius: Hubris, 2025, 342 p.

Kasdienybėje atrodo, kad gyvenimas ir filosofija eina skirtingais keliais. Kur vienas dinamiškai veržiasi į priekį ir yra nesugaunamas trumpalaikės žiūros, o kitas paklūsta besikartojančios refleksijos amžinybės dėsniams. Neretai atsitinka, kad pati filosofija imasi nagrinėti vyraujančias duotybes, nors priešingas judėjimas irgi nėra jai svetimas – įgalinimas susitapatinti su tuo, kas neva yra duota, ir todėl tampa filosofijos steigiamą būtinybę. Jurgai Jonutytei ne tik kad nerūpi kartoti esybės mitų ar imtis paprasčiausio uždavinio – sustingdyti savąją mąstymo liniją kažkieno kito jau parašytose paraštėse, bet ji ir nesiekia daryti dirbtinę perskyrą tarp gyvenimo ir filosofijos. Šis žingsnis, neabejotinai vadintinas kritiniu, yra kur kas sudėtingesnis manevras, negu laikymasis prielankumo vienai ar kitai skirties pusei. Daugelis gyvenimo filosofijos kūrėjų pernelyg naiviai žvelgia į gyvenimo konceptualumo paieškas, substancializuodami jį kaip nepasiduodantį struktūriškesniems apmąstymams. Trauma, mirtis ar kitos afektinės būsenos įkalinamos savo pačių neišreiškiamumo, be galimybės apie jas pasakoti ar aprašyti. Tuo metu funkcionaliau orientuotų filosofų tyrinėjamos tariamai nekonceptualios būsenos stokoja besislepiančios kokybės apraiškų, įgalinančių atsinaujinimą ir ontologinę nepriklausomybę. Šių dviejų laikysenų derinimas reikalauja suskliausti išankstines nuostatas, kurios primygtinai kviečia pasiduoti vienai ar kitai su filosofine tradicija siejamai patogia interpretacijai. Kitaip tariant, Jonutytės darbas pirmiausia yra pavyzdys nuolatinio siekio išsilenkti su filosofine norma – pradedant filosofijos

atradimu sakytiniuose gyvenimo pasakojimuose, atsižvelgiant į tarpdisciplininį išsilaivinimą iš vienmatės normatyvumo traktuotės, ir baigiant jautrumu pasakotojui. Apie kiekvieną iš šių dėmenų verta pakalbėti išsamiau, tačiau prieš tai trumpai pristatysiu šios knygos turinį.

Jurgos Jonutytės monografijoje „Sniego spalva per balta: norma ir galia sakytiniuose gyvenimo pasakojimuose“ analizuojami interviu metu surinkti skirtingų žmonių gyvenimo pasakojimai. Atliekant šią analizę autorei svarbiausia buvo išsiaiškinti tai, kokiais būdais skirtingi asmenys konstruoja savo tapatybę, koks jų santykis su vyraujančia norma ir tokiu būdu įsipina į atitinkamą galios tinklą.

Įvadinėje dalyje autorė pateikia pagrindines šio tyrimo metodologines gaires, pabrėždama, kad pasakojimų aiškinimas bus grindžiamas naratologija, o dar tiksliau – tokia naratologijos kryptimi, kuri siekia analizuoti ne rašytinius, o sakytinius gyvenimo pasakojimus. Autorė kalbėdama apie sakytinius gyvenimo pasakojimus atkreipia dėmesį į tai, jog pasakojimas turi būti suvokiamas kaip „veiksma, procesas, o ne statiškas kultūros elementas“ (Jonutytė 2025: 20). Būtent dėl to analizuodama sakytinius pasakojimus Jonutytė pasitelkia ne tik filosofinės hermeneutinės naratologijos ir gyvenimo pasakojimo tyrimų metodikos principus, bet ir juos sieja su poststruktūralistinės feminizmo filosofijos, taip pat su socialinės-politinės filosofijos ir biopolitinės kritikos darbais. Dar daugiau, tyrimo metu diskutuojama su kitomis paralelinėmis humanitarinių ir socialinių mokslų disciplinomis, tokiomis kaip etnologija, antropologija, sociologija, ir kitomis filosofijos krypties sritimis. Išsamus sakytinių pasakojimų metodologijos išdėstymas kloja tvirtą pamatą tolesniems tyrimams Lietuvoje.

Pirmoje knygos dalyje nagrinėjami konkretūs sakytiniai gyvenimo pasakojimai, kurie patvirtina esamos normos tvarką ir jos laikosi. Subjektas yra aiškiai apibrėžtas ir atpažįstamas, o jo tapatybė gali būti tikslingai priskiriama tam tikram tipui, tad šie pasakojimai yra labiausiai struktūruoti, turintys raišką formą, netgi atitinka klasikinį literatūros proziškumą.

Antros dalies pasakojimai yra visai kitokie, čia subjekto tapatybė ne tik sunkiai identifikuojama, bet ir priešinasi tam. Tai galima pastebėti iš pasakojimų raiškos – jie nepasižymi aiškia forma, struktūra sunkiau išskiriama ir atpažįstama.

Monografijos pabaigoje yra apibendrinama, išskiriami stipriojo ir silpnojo tapatinimosi modeliai, kurie atitinkamai atliepia pirmoje ir antroje dalyse pateiktų pasakojimų santykį su tapatybe. Pirmojo tapatinimosi atvejais tapatybė aiškiau apibrėžiama, taip atsiribojant nuo išorės, o antrojo – daugiau dėmesio skiriama aplinkai ir kitiems.

Nors tik paviršutiniškai pristačiau daugybę skirtingų potemių aprėpiančią studiją, visgi norėčiau grįžti ir plačiau panagrinėti anksčiau įvardytus dėmenis. Pirmasis itin įdomus matmuo – tai filosofijos kaip dalyvaujančios gyvenimo pasakojimuose

atradimas. Neretai filosofija matoma kaip elitarinis užsiėmimas, dėl to, be abejonės, kalti yra ir patys filosofinės disciplinos atstovai. Filosofija, retai rinkdamasi deskriptyvųjį kelią, uždaro save į normatyvinę laikyseną. Nenoriu teigti, kad egzistuoja galimybė būti anapus normos, bet drąsiai laikyčiausi pozicijos, jog kritinis ir savi-reflektyvus santykis su ja yra įmanomas. Visgi nors atrodytų, kad filosofijai tai turėtų būti nesvetima, neretai galima pastebėti, jog šiomis dienomis užsiimti filosofija – tai tarsi gebėti tikslingai atkartoti filosofijos autoritetų ir prigijusios tradicijos idėjas, kas tik didina statiškumą ir izoliaciją. Tuomet filosofija neįstengia nieko pasiūlyti ne tik kitoms disciplinoms, bet ir tiems, kas negali savęs laikyti filosofais pagal išsilavinimą. Jonutytė savo monografijoje atlieka ne tik filosofinės mąstysenos stagnacijai besipriešinantį judesį, bet ir svarbų socialinį vyksmą, parodantį tai, kad filosofija nėra vien akademijos erdvėse užsidariusi veikla, o aktyviai veikia ir mūsų kasdienybę. Autorės pateikta analizė taip pat yra pasakojimas, nugulęs tarp kitų, kuriuos ji tyrinėja šioje knygoje. Savo pasakojimo būdu ji skatina palyginti galimus vertikalius pasakojimo būdus, kai galia atiduodama į vieno pasakotojo rankas. Šitaip filosofija, kaip savotiškas pasakojimas ir gyvenimo apmąstymų įrankis, pasirodo užgimti itin skirtinguose žmonių gyvenimo pasakojimuose. Greta to, kas šioje monografijoje yra aptariama, būtų įdomu sužinoti, kaip filosofinės laikysenos atkeliauja į kasdinių pasakojimų erdvę, kitaip tariant, kaip vyksta pasakojimų genėzė iš filosofijos, o galbūt čia nėra skirties tarp gyvenimo ir filosofijos?

Dar vienas svarbus dėmuo – tarpdiscipliniškai išplėtotas vienmatės normos modelis. Kaip buvo minėta pradžioje, Jonutytė filosofijos ir gyvenimo santykį nagrinėja kompleksiskai, nesusiaurina iki vienkryptės interpretacijos. Tokia pati yra ir normos dalyvavimo sakytiniuose gyvenimo pasakojimuose samprata. Normatyvumo tyrimuose, arba deontologijoje, norma neretai būna struktūriniu pagrindu, už kurio daugiau nieko nėra, o labiau sociopolitiškai orientuotose kryptyse norma pasirodo kaip nepageidaujamas ir pasipriešinimą bei gyvenimą anapus normos skatinantis narys. Monografijos autorė žengia už vienos disciplinos ribų ir sujungia dviejų skirtingų normų sampratų interpretacijas. Iš vienos pusės, norma yra tai, kas lydi kiekvieną, kad ir kiek stipriai nestruktūriškumu pasižymintį pasakojimą, ir todėl įgalina jį analizuoti, iš kitos pusės, norma tampa ne tik kompleksiška, apsupta skirtingų tapatybių (taip atsiranda galimybė kalbėti apie jų daugį ir neprisirišimą prie vienos iš jų), bet ir pasirodo kaip besiskleidžianti per santykį su nebūties siekiamybe. Trumpai tariant, norma neišnyksta, nėra gyvenama anapus jos, bet ji yra kvestionuojama, keičiama ar koreguojama (Jonutytė 2025: 219). Jonutytės pasakojimas skamba kaip galėjimas įeiti į normą ar būti jos paribiuose, tarsi čia nebūtų galutinio apsisprendimo, tarytum būtų tiriama tarpinė būseną, kuri gali paaiškinti, kaip formuojasi normos ir kur vis dar tebegirdėti jos atgarsiai.

Knygoje galima pastebėti dar vieną leitmotyvą, kuris būdingas ne tik tyrimo turiniui, bet ir pačiam stiliui. Pasak autorės, atliekant tyrimus, įtraukiančius ir kitus dalyvius, itin svarbus yra etinis klausimas – kaip adekvačiai vertinti duomenis, kad nebūtų iškraipyta pasakotojų pateikiama informacija, ir neprimesti jiems savos interpretacijos. Nors, kaip jau buvo minėta, tikriausiai neišvengiama, kad tyrėjos balsas tampa dar vienu nariu, pasakojančiu savo pasakojimą per surinktų pozicijų gretinimą, siekiant prieiti prie tam tikrų išvadų. Visgi gali nutikti taip, kad šis balsas ima dominuoti ir užgožti kitus pasakotojus. Jonutytė, analizuodama skirtingus tapatinimosi su norma būdus, kartu nagrinėja ir skirtingus modalumų būdus, taip siekia atpažinti didesnę ar mažesnę tapatinimosi su norma būdą. Ir čia svarbu pastebėti, kad pačios autorės kuriamas pasakojimas taip pat turi atitinkamą modalumą, leidžiantį jautriai pažvelgti į tyrinėjamus pasakotojus ir jų pasakojimus. Kaip kad silpnojo tapatinimosi atveju yra išlaikomas itin subtilus santykis su skirtingomis normomis, taip kreipiant žvilgsnį į socialinę ir kultūrinę kitų gyvenimo visumą, tad galima sakyti, kad ir čia Jonutytės pasakojimo būdas turi silpnajam tapatinimuisi būdingų bruožų, kai nesiekama teisti ar vertinti pasakotojų pagal jų pasakojimo kokybę, o atvirkščiai, stengiamasi įsiklausyti į tai, kas įprastai nutylima, tačiau atskleidžia visai neelementarius pasakotojų struktūrinius užkulsius. Taip pasakotojai tampa pirminiais tyrimo vedliais po klampų normų pasaulį. Pirmos ir antros dalies pasakojimai nėra vertinami kaip geresni ar blogesni, jie suprantami kaip skirtingi raiškos būdai, nes ir pati autorė yra dalyvė, siekianti pažinti ir suprasti imanentišką socialinės terpės būklę arba pažinti kitą, jo neredukuojant į vieną aiškią kategoriją. Modalinis jautrumas užgimsta tarp būtinybės ir galimybės išskleisti, tarp aiškesnio noro tapatintis ir siekio to išvengti, todėl sakyčiau, kad Jonutytės pasakojimas, išlikdamas šešėlyje, įgalina šių dviejų krypčių kuriamą daugiamatės galios raiškos analizę.

Jonutytės monografija skatina pažvelgti į retai pastebimų pasakojimų būtį ir jų santykį su savo tapatybės paieškomis. Pateikiama teorinė analizė ir jos saitai su kasdienės raiškos formomis leidžia įvertinti socialiai jautrius atvejus, jų nenuviliant, bet pastebint sudėtingus tapatinimosi veiksnius, kurie atskleidžia gyvenimo ir normos kompleksiskumą bei revoliucinę filosofijos dvasią ten, kur mąstymas tampa kūnu ir semiasi savojo įkvėpimo.